

Bársonyos az éj

● Naplójegyzetek 2008-2009-ből

2008. december 18. A műveltté válás egyik lehetséges módja: az ember először úgy tesz, mintha művelt volna, aztán felnő a saját látszataihoz, írja valahol F. S. Fitzgerald. S közben minden bizonytalanságra gondolt: már az 1920-ban, tehát közvetlen a háború után megjelenő *Innen az Édenen* aranyifjú hőse a szellemességével, műveltségével, önismeretével tüntet, de csak a szerző kései hősei telnek meg lélektani hitellel, jelezve, hogy a korábbi látszatok immár nem látszatok többé, hanem az egzisztenciát alakító képződmények. Mindenesetre az először 1934-ben megjelenő, de az én kezembe csak most kerülő *Az éj szelíd trónján* című Fitzgerald-regény nem éppen karácsonyi olvasmány (egy hét múlva karácsony!). Sokszorosan lehangoló a kezdetben „szerencsés Dicknek” nevezett fiatal orvos fuldoklását, fokozatos lelki lepusztulását látni: tehetséges pszichiáterként feláldozza magát skizofrén feleségéért, hogy az aztán, kigyógyulva, őt (Dicket) taszítsa az idegbetegség és alkoholizmus mélységeibe. Sokan unalmasnak, s a *Nagy Gatsby*vel összevetve eseménytelennek, kevésbé drámainak tartják a regényt, szerintem a szerző szándéka éppen ez lehetett: azt a rejtett, alattomos, mert a mélyben zajló folyamatot megmutatni, amely során a segítő emberből fokozatosan áldozat lesz. (Az alapképlet tehát a *Nagy Gatsby*ével azonos: Gatsbyt is a szeretett nő pusztítja el.) S valószínűleg nem véletlen az sem, hogy itt (*Az éj szelíd trónjánban*) a „szeretett nőt” Nicole Warrennek hívják: Nicole (mint Shaw Warrennéje) erkölcsileg nemcsak megrontott lény (őt milliószor apja rontja meg, aki felesége halála után a saját lányával, Nicole-lal kezd bűnös viszonyt), hanem valószínűleg eredendően is romlott: miután idegbetegségéből kigyógyul, hideg racionalizmussal és büntudat nélkül hagyja el az immár beteg Dicket s megy feleségül máshoz. S így kétségessé válik, hogy szerette-e férjét valaha, s képes-e egyáltalán szerelemre és szeretetre. Dick mindenesetre meg van győződve róla, hogy a felesége korábban szerette őt, s nosztalgiával tekint vissza viszonyuk kezdetére. S itt jön be a képbe a regény címe, a Keats-versből, az *Óda egy csalogányhoz*ból vett *Tender Is the Night*. [Amelyet nem lehet jól a regény címeként magyarra fordítani, mert egyszerre kellene a fordításnak utalni a Keats-vers magyar fordítására és megfelelnie a Fitzgerald-címnek, csak hogy Tóth Árpád fordításában a „szelíd” jelző nem az „éj”-re, hanem az „éj trón”-jára vonatkozik („... ül már az éj szelíd / trónján a szűz hold”), s így jelentésben elég távol kerül a *Tender Is the Night*-tól (amely szó szerint annyit jelent, hogy: *szelíd az ég*.) Dick és Nicole kétszer voltak együtt hosszabb ideig a francia Riviérán, először a történet elején, tehát akkor, mikor még teljesnek és boldognak tudták a szerelmüket, s másodszor a történet vége felé, mikor már napirenden voltak közöttük a konfliktusok. A regénycímet tehát a második riviériai tartózkodásuk magyarázza: szelíd a riviériai éj (vagy inkább gyengéd, „bársonyos”, ahogyan sokan máig is emlegetik a regényt: *Bársonyos az éj*), de háborog a lélek. Vagy ahogy Keats szólítja meg a csalogányt s fogalmazza meg a *kint* és a *bent* ellentétét:

*Csak el! Rejtekhelyedre lengni el!
Már nem Bacchus s a párducos fogat,
de a Költészet szent szárnya emel,
míg tompa elmém csügged s elakad...*

Minden egybevág: Dick próbál menekülni az alkoholtól, költői képekkel, nosztalgiával, eleven és bőséges lírai leírásokkal próbál vigasztalódni, de a valóságban a válás után teljesen egyedül marad idegbajával, gyötrelmeivel, alkoholizmusával. Egy ideig még levelezgetnek Nicole-lal, ahogy történetük elején tették, aztán elmaradnak a levelek, s – a többi néma csend.

December 23. Karácsony estéje. Az első a nagymama pacifkáló jelenléte és karácsonyfa nélkül. A tévében a *Twist Olivér* megy, kikapcsolom, anélkül is van elég érzelmi töltés és feszültség a levegőben.

Délután sorban álltam egy gyógyszerárban, előttem fiatal apa, olyan kétéves forma kisfiával. Mikor sorra kerülnek, a gyógyszerésznő kedveskedve megkérdezi a kisfiútól: És te kiálltad a sort hang nélkül? Ezért kapsz tőlem valamit. S mosolyognak, mosolyognak, tiszta szemmel és tiszta szívvel egymásra. Mintha ezt a jelenetet is Dickens írta volna.

December 27. Az ideai karácsonyhoz ez is hozzá tartozik: írtam egy verset. Mint sokszor az érzelmi-leg felfokozott hangulataimban. De jellemzően sohasem magáról a hangulatról vagy a hangulat jegyében, hanem attól teljesen idegen témáról és hangolásban. Most például az angyal nélküli karácsony napján pontosan az angyalról. A címe is az: *Angyal a síron.*

*Startvonalon áll. Kétfelől nézzük: hátulról mágia,
előlről révület; fanszörzete transzcendencia.
Sovány és intranzingens, karjai helyén
tépett szárnyak. Kérlelhetetlen menóra.
Transzából vallások sarjadnak majd.*

*Sírra tervezték, két sarka rögzítővel van leszorítva,
hogy a feltámadók élbolyát le ne hagyja,
a legnagyobb sírkövön is játszva vetné át magát. –
Fut helyben, egyre a titok és a gög határán,
rögzítőit henteskampókból kalapálták ki.*

Háttérmagyarázat: E., a feleségem karácsonyfát állított a nagymama sírjára. Az én feladatom volt két rögzítő kampót csinálni a fához. A vaskereskedésben csak henteskampókat kaptam (egy darab 38.– korona, holnap már 1,3 Euró, 2008. december 28-tól bevezetik nálunk is az Eurót), szóval henteskampókból kalapáltam ki az angyalt, akarom mondani a karácsonyfát a sírhoz rögzítő horogokat. Közben a szomszéd síron egy furcsa kőangyalt láttam, sovány volt, s mintha futni akart volna, a szárnyai furcsán fölfelé álltak, mint a karácsonyfa ágai. A karácsonyfa és a kőangyal párhuzamos látványából született a vers.

December 28. Csermeny Péter biokémikus beszél a rádióban a sejthálózat filozófiájáról. Azt mondja, az embernek s az egyéb élőlényeknek általában csak néhány szomszédjuk van (több nem fér hozzájuk, a természeti-társadalmi *élettér szerkezete* nem engedi), de a sejtek és elemi részecskék mikrovilágában más a törvény: egy sejt érintkezhet akár több tízezer más sejtrel is. S az egy sejt egyszerre érzi a tízezer szomszéd sejt bármelyikét érő ráhatást és reagál rá. – Elvben tehát elképzelhető, fűzőm én tovább a gondolatot, hogy az egyes ember is tízezer szomszédjával éljen sejt-közelségben, és úgy reagáljon a másokat ért hatásra, mintha az őt is érné. A nemzeti társadalmakat valószínűleg az így kialakult „hálózati immunitás” mentette át a későbbi korokra. A modern civilizációk bezárkózó, individualista életmódja ezt a fajta „immunitást” az egyedek számára már teljességgel lehetetlenné teszi. Éppen hogy fordított valami történik: a különböző stresszhatások felborítják az immunrendszer funkcionális egyensúlyát, s a benne rejlő pusztító erő (amelyeknek a káros hatások hatálytalanítása, a szervezetet támadó erők leszerelése a rendeltetése) a szervezetet magát pusztítja el.

2009. január 1. A rádióban Szántó Piroska beszél: Nekem ez az ember kellett – mondja Vas Istvánról –, hát elvettem a feleségétől. – Ilyen martalócnyelven beszélni a nő-férfi és férfi-nő viszonyról 2009-ben még a legmacsőbb férfi sem merészelne. – Elkezdtem nézni Polanski filmjét, a *Keserű mézet*, s a közepe táján (mikor a kínzóból kínzott lesz), úgy belevágott a mellkasomba a fájdalom (de nem képletesen, hanem valóságosan), hogy azonnal verejtékezni kezdtem, s ki kellett kapcsolnom az internetet. Szívinfarktus!, dobolt bennem a rettenet. Újabban az esztétikai hitel megkönnyeztet, a dilettáns hiteltelenség dühbe hoz és a szívemre megy. A tehetséges és szép Emanuelle Seigner (szeme olyan pálás, mintha állandóan orgazmusa volna) valószínűleg mindent el tud játszani, de azt a hiteltelen fordulatot, hogy a korábban szinte állati ragaszkodással szeretett férfit most egy Medeia szenvedélyével, indulatával, gyűlöletével kínozza szinte halálra, nem lehet eljátszani: annak a hiteléhez Medeia-szerű tragikus előzmények szükségeltetnének, s nem a DSM – *Szexuális disz-*

funkciók című fejezetét illusztráló sematikus szexuális szado-mazochista jelenetek tömege. Csoda-e, ha szegény-szép Emanuelle eltéved a papundekli útvesztőkben, s össze-összekeveri a becsapható naiv lány és a démon arcát.

Január 2. Budapesten Greco-kiállítás van, meg kellene nézni! A rádióban is Grecóról beszélnek. Valaki azt mondja róla: Lángoló aszkéta volt. Azaz barokk génius, mondom én. Témáiban középkori és reneszánsz (a középkori anyagtalanságba, misztikába enyhe reneszánsz természetelvűséget kever), hangulataiban, érzelmeiben barokk: fényei, árnyékai égre lobognak. Lángoló aszkéta. Ha van a racionalizmusnak lángja, akkor a *II. Fülöp álmán* és az *Orgaz gróftemetésén* a racionalizmus lángja lobog. És hidegen perzsel. – Greco Shakespeare kortársa. Ha verseket is ír, milyeneket írt volna vajon? –

Január 5. Az új esztendő első napjai az irodalomban a nagy névsorolvasások ideje. Az üzem még nem indult be, csak jelzésszerűen jelent már meg itt-ott egy-egy leltár – nincs kedvem beléjük nézni. Korábban szórakoztató volt a sajtóban figyelni, hány pontot emelkedett az irodalmi tőzsdén Tóth Krisztina, s hányat esett Parti Nagy (hogy a mára már csaknem elfeledett Orbán Ottó szárnyas szávaival éljek), vagy hogy ki vásárolt az én értékpapírjaimból, verseimből. Ma már mindez nem érdekel. Annál, hogy én (vagy más) mit jelentek (jelent) az irodalomnak, sokkal fontosab az, hogy nekem mit jelent az irodalom. Mi az a csoda például, hogy napok óta kísér és kísért egy rím: *véletlen – életlen*. Pedig nem is Tandori Dezső írta, csak Sipos Janka, egy dióspatonyi, éppen csak induló költőlány. De máris tud valamit, nevezetesen azt, hogy a nyelv ugyanolyan lehetőségtára a versnek, mint az érzelmi és értelmi világ. S a művészi tervvé vált akarattal, azaz a készülő, alakuló vers választ a lehetőségek közül. S régen rossz a versnek, ha csak az utóbbiakból választ. De legnagyobb a baj akkor, ha az akarattal, a terv lólába kilóg a versből. Szóval Sipos Janka nevét meg kel jegyezni!

Január 17. Meghalt Milan Rúfus, a szlovák költészet nesztora. Nemrég még 80. születésnapján köszöntöttük, ma az őt a földi létből búcsúztató istentiszteleten hódolt neki a szlovák irodalom és nemzet. Én is jelen voltam az evangélikus Nagytemplomban zajló szertartáson. (A templomot azért hívják „Nagy”-nak, mert létezik evangélikus Kistemplom is, méghozzá nem messze a „Nagy”-tól. Abban, a „Kicsiben”, illetve az egykor a helyén álló fatemplomban még Bél Mátyás prédikált.) Szép, visszafogott szertartás volt (ha lehet egy búcsúszertartás szép), nem volt nemzeti görögtűz, de volt mély fájdalom és súlyos jelenléte a gyászoló tömegnek: ezrek vettek részt a gyászistentiszteleten. Három pap búcsúztatta a költőt: Milan Klátik, evangélikus püspök, valamint Mgr. Michal Zajden és Ján Grešo lelkészek. – A szlovák protestáns vallásosság a magyarok számára nehezen érthető. Nem egyszerűen nemzetiskola, mint a magyar kálvinizmus, hanem maga a szlovák népi és lelki-értelmiségi létezés. Mintha a szlovákokhoz közelebb volna az Isten, mint más közép-európai népekhez. A szlovák evangélikus vallásban nincs olyan sok közvetítő elem, elmélet és személy, mint amott. Hasonlóan a pravoszláv hívőkhöz, a szlovákokban is van valami felfoghatatlan misztika. Mintha számukra a félezer esztendő előtti protestantizmus a Cirilhez és Metódhoz való visszatérést jelentette volna. S aki ezt a fajta „misztikus” protestantizmust akarja tanulmányozni, tanulmányozza Milan Rúfus költészetét.

Gyula, január 27. A gyulai Polgármesteri Hivatal vendégházában vagyok elszállásolva. Tanulmányozom a falon függő menekülési útvonalat: tűz esetén erre meg arra kell fordulnom, hogy kijussak az épületből. Éjszaka ha nem is tűz, de bizonyos lángok jegyében aludtam, illetve alig aludtam: itt gázfűtés van, s mivel este erős gázzzagot éreztem, próbáltam állítgatni a gázcsapot. Aztán meg nem mertem elaludni, félttem, nem ébredek föl többet. – Régen utaztam ilyen simán, baj nélkül, mint ide, a világ végére, Gyulára. Az idő kitűnő volt, szinte tavasz van. Békéscsabán Elek Tibor várt, s kocsin hozott ide. Ma Bárka-est, Bárka-díjat kapok, azért vagyok itt. Közben várom a Katolikus Rádió hívását, interjút akarnak velem csinálni. Februárban meg Miskolcra vagyok hivatalos, megsűrűsödött körülöttem a levegő.

Budapest, január 28. Keleti pu., vonaton. Szédülök, mintha menne velem a vonat, pedig még áll. A nehéz emléklakett (a Bárka-díj) úgy rángatott ide-oda, míg futottam a vonatra, mint a rabot a lábnehezék. Reggel a nagy sietségben és kialvatlanságban nálam maradt a vendégház kulcsa, jött

utánam a mobilüzenet, hogy küldjem vissza, adjam postára. Míg postát kerestem (már itt, Pesten), rosszul lettem. Gázmérgezésem van, futott át rajtam a gondolat. Esik az eső, reggel is esőben indulunk Gyuláról, E. Tibor szállított vissza is, Csabára, szakadó esőben. Mit hozok Gyuláról? Egy verset, az ott vásárolt *Holmiban* olvastam: Se mamázás, se mimézis, / semmi van csak, ami néz is. / Holokaszt? A faszt. (Szilágyi Ákos) S egy színinövendék lány gazellatermetének az emlékét. A csinos színinövendéknek mondtam a színpadról (a Jókai Színházban volt a díjátadás) bölcseket és szépeket. Ha van a nézőtérnek ilyen erotikus pontja, akkor az előadó szárnyalni kezd. Az „erotikus pont” egyébként, amint kiderült, Zalán Tibor tanítványa és lieblingje. (Békéscsabán van valami színészképző intézmény is, s Tibor ott tanít.) A díjátadó ünnepség szünetében megállapítottuk, hogy nekünk, Tibornak és nekem, nem lenne szabad barátkoznunk, mert ami a nőket illeti, azonos az ízlésünk, s az ilyesből semmi jó nem szokott származni. Mindezt persze játékosan, nevetve mondtuk egymásnak, de Tibor szemében közben kis sárga lángokat láttam. S ezeket jó látni a költő verseiben (ezek adnak nekik halálos komolyságot), de kényelmetlen érzés őket a költő valóságos szemében észlelni.

Február 10. Veszprémbe egy romákból álló galeri meggyilkolt egy román kézilabdázót. A haldokló Marian Cozma (így hívták a román játékost) segítségére siető horvát társát féholtra rugdosták, szerb barátjának pedig (mind a hárman az MKB Veszprém játékosai) tönkreszurkálták a veséjét, amelyet aztán ki kellett operálni. Azt a szövetséget azonban, amelyet semmilyen V-4 meg közép-európai eszme nem tudott megteremteni, ez a brutális gyilkosság és a további gyilkossági kísérletek két nap alatt megteremtették: románok, szerbek, horvátok és magyarok soha nem látott összefogással fordulnak a romák ellen. A kollektív bűnösség vádja persze mindig igazságtalan, de ha egy harminc tagú erőszakoskodó bandának minden tagja roma, akkor azt a galerit talán mégsem nevezhetjük magyar kongregációnak! Kétségtelen, hogy a cigány-magyar együttélésben itt most valami jövätehetetlen dolog történt, olyasmi, amit még száz év múlva is emlegetni fognak. Elgondolkodom: mi lehet az oka, hogy a romák egyre gyakrabban támadnak rá sportolókra? Talán az alacsonyabbrendűségi érzés? Bizonyítani akarják az ellenkezőjét annak, amit róluk a környezetük gondol? Azt akarják bizonyítani ilyen horrorisztikus módon, hogy ők erősek és mindenkinél jobbak? Ezért szemelték ki bizonyításuk alanyának a 2 méter 11 centiméter magas Marian Cozma kézilabdázót?

Nagy Kálmán: Nagy utazás

